

Danuta Kasperek

"Olsztyn, jakiego nie znacie. Obraz miasta na dawnej pocztówce", Rafał Bętkowski, Olsztyn 2003 : [recenzja]

Komunikaty Mazursko-Warmińskie nr 4, 579-581

2003

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

tszego Serca Jezusowego, kościół św. Józefa, Nowy Ratusz, Szpital Mariacki, sanatorium, dworzec główny.

Największa liczba pocztówek ukazuje ulice i place Olsztyna, umożliwiając dokładne przesłedzenie zmian architektonicznych poszczególnych budynków i dzielnic miasta. Dzięki nim można się zorientować, jakie sklepy i lokale funkcjonowały w danym czasie, poznajemy właścicieli firm, budynków. Po ulicach spacerują przechodnie, przed sklepami przystają ludzie. Możemy przyjrzeć się ich twarzom, strojom. Zauważamy, jak bardzo dzisiejszy Olsztyn różni się od tego sprzed stu lat. Jak bardzo, przede wszystkim pod wpływem zawieruchy wojennej, zmienił wizerunek architektoniczny.

Ostatnia grupa widokówek przybliży nam „Miejsca rekreacji i wypoczynku” dawnych mieszkańców Olsztyna. Widzimy tu przede wszystkim najbardziej popularne miejsca odwiedzane przez olsztyniaków: park miejski w Jakubowie, urokliwe miejsca w lasach podmiejskich, kąpieliska nad pobliskimi jeziorami.

Zbiór pocztówek uzupełnia katalog opracowany przez autorkę. Zamieszczono w nim dokładny opis pocztówek: miasto, miejsce (obiekt) przedstawiany na widokówce, miejsce i rok wydania, nakładcę, datę stempla pocztowego, zaznaczono pocztówki z korespondencją. We wstępie C. Grabowska wyjaśnia, że często datę wydania można było określić w przybliżeniu po dacie stempla pocztowego i analizie materiału ikonograficznego. Ostatnia informacja w katalogu dotyczy właściciela widokówek. Oczywiście najczęściej powtarzają się sygnatury poszczególnych pocztówek pochodzących ze zbiorów muzealnych Działu Historii. Skrót owych sygnatur nie został wyjaśniony przez autorkę w wykazie skrótów.

W dalszej części albumu Grabowska wymieniła alfabetycznie pięćdziesiąt wytwórni, wydawców i nakładców pocztówek olsztyńskich. Wśród aneksów znajdujemy też spisy niemiecko-polskie i polsko-niemieckie ulic występujących w albumie. Autorka przyjęła słuszną zasadę stosowania w tekście obecnie obowiązujących nazw ulic. W części tej podała również przypisy odnoszące się do drugiej części wstępu. Książkę kończy bibliografia wykorzystanej literatury.

Inicjatywa Muzeum Warmii i Mazur wydania tego pięknego albumu jest godna pochwały. Udostępniając bogate zbiory pocztówek, autorka przybliżyła nam dzieje naszego miasta. Album jest bardzo cenną lekcją historii.

Danuta Kasparek

Rafał Bętkowski, *Olsztyn, jakiego nie znacie. Obraz miasta na dawnej pocztówce*, Edytor Wers, Olsztyn 2003, ss. 192.

Kolejny album wydany także z okazji sześćset pięćdziesiątej rocznicy powstania Olsztyna nosi tytuł *Olsztyn, jakiego nie znacie. Obraz miasta na dawnej pocztówce*. Autorem jest znany w środowisku olsztyńskim kolekcjoner pocztówek, z zamiłowania historyk, Rafał Bętkowski.

Album wydano w pięknej szacie graficznej: w dużym formacie, na papierze najwyższej jakości, w sztywnej oprawie z kolorowymi widokówkami i planami miasta.

Książka zawiera trzysta siedemdziesiąt cztery karty pocztowe w większości pochodzące ze zbiorów autora, ale także z zasobów Ośrodka Badań Naukowych im. W. Kętrzyńskiego oraz Archiwum Państwowego w Olsztynie. Autor dziękuje też za udzielenie do druku pocztówek z własnych kolekcji Georgowi Gollanowi, Ernestowi Vogelsangowi,

Wernerowi Schulzowi oraz Markowi Malukiewiczowi. Słowo wstępne napisał prezydent Olsztyna Czesław Małkowski, a przedmowę dotyczącą powstania miasta Jerzy Sikorski.

Album rozpoczyna rozdział pt. „Z dziejów Olsztyna i jego pocztówek”. Bętkowski w sposób bardzo interesujący przedstawił w nim dzieje karty pocztowej, rozkwit Olsztyna na przełomie XIX/XX w. oraz historię olsztyńskich pocztówek. Najstarsza karta ilustrowana widokami Olsztyna, którą udało się mu odnaleźć (s. 13), pochodzi z około 1891 r. Jest to pocztówka stalorytowa wydana nakładem Eugeniusza Buchholza, wykonana w Lipsku; została wysłana w czerwcu 1891 r. z Olsztyna do Berlina. Następnie autor na przykładzie poszczególnych pocztówek przedstawił dzieje olsztyńskich księgarzy i wydawców kart pocztowych. Opisał olsztyńskie księgarnie rodziny Harichów, Artura Krausego, Karla Danehla, Gustawa Goertza oraz Richarda Gabriela.

Pod koniec XIX w. nastąpiła wielka moda na karty pocztowe, jak stwierdza autor: „świat opanowała już istna pocztówkowa mania” (s. 18). Pocztówki zaczęły zbierać niemal wszyscy. Niektórzy wysyłali je tylko w tym celu, żeby otrzymać inne w rewanżu. Autor znalazł ciekawą informację w „Gazecie Olsztyńskiej” z 1903 r.: „Dwaj uczniowie piekarscy skradli ze sklepu p. Hollanda na Górnym przedmieściu 100 kart pocztowych z widokami” (s. 18). Pocztówki przedstawiały nie tylko piękne widoki, piękne miejsca. Pełniły też funkcje reklamowe: „Ambicją każdego restauratora czy właściciela hotelu było wydanie i sprzedaż pocztówek z widokami prowadzonego przez siebie lokalu” (s. 21).

Napływ pocztówek na przełomie wieków z głębi Niemiec spowodował, że miejscowi księgarze i wydawcy poczęli jednoczyć się w stowarzyszenia w celu obrony swoich interesów. Pierwsi poszli tą drogą dzierżawcy kantyn wojskowych. Żołnierze rozlokowani w licznych garnizonach olsztyńskich należeli do najliczniejszej grupy nabywców kart pocztowych. Największy rozkwit pocztówki olsztyńskiej nastąpił w okresie I wojny światowej. Nowe pułki żołnierzy, zmieniające się fronty, przemieszczające się masy ludzkie powodowały, że wysyłano w tamtym okresie wielką liczbę kart pocztowych.

Złote lata widokówek przeminęły wraz z wynalezieniem kamery małoobrazkowej. Miejsce pocztówki zajęła fotografia. Pocztówka odgrywała od tego momentu funkcję raczej reklamową i informacyjną. Wysyłana była głównie przez turystów. Ostatecznie rola kart pocztowych zanikła w okresie II wojny światowej.

Rozdział II, zatytułowany „Olsztyn, jakiego nie znacie”, stanowi trzon wydanego albumu. Zreprodukowano tu trzysta pięćdziesiąt kart pocztowych, można powiedzieć — z nieistniejącego już Olsztyna. Podobnie jak w albumie Celiny Grabowskiej, przedstawiają one kolejno wszystkie fragmenty miasta. Każdy obiekt, każde miejsce pokazane jest od lat najstarszych po najmłodsze. W ten sposób możemy prześledzić wszelkie zmiany architektoniczne poszczególnych rejonów miasta. Każdej pocztówce towarzyszy ciekawy opis. Autor, charakteryzując jedno miejsce, nierzadko wprowadza nas w nieznaną przeciętnemu czytelnikowi historię miasta i ludzi. Przykładów takich interesujących opisów jest bardzo dużo. Na s. 13 pokazana została pocztówka z widokiem willi Karla Roenscha przy ul. Lubelskiej z początku lat dziewięćdziesiątych XIX w. Willa ta, mocno przebudowana, zachowała się do dnia dzisiejszego. Przy okazji autor wylicza duże zasługi tego zapomnianego dziś mieszkańca Olsztyna, którego kamień nagrobny został niedawno odnaleziony w samym centrum Olsztyna. Roensch był przewodniczącym rady miejskiej, bliskim współpracownikiem burmistrza Oskara Beliana. W dużym stopniu to właśnie dzięki jego staraniom uruchomiono w Olsztynie wodociągi, kanalizację i elektryczność. M.in. z jego inicjatywy wybudowano Nowy Ratusz, zorganizowano

w 1910 r. wystawę przemysłową. W 1915 r. został honorowym obywatelem miasta Olsztyna. Opisując z kolei pocztówkę reklamującą piwo „Allensteiner” z lat trzydziestych XX w. (s. 19), autor przedstawił dzieje browaru istniejącego do dziś przy al. Wojska Polskiego. Niemiecka pocztówka propagandowa z okresu plebiscytu w 1920 r., namalowana przez żydowską malarkę Friedę Strohberg, skłoniła autora do krótkiego przedstawienia historii gminy żydowskiej w Olsztynie. Wczytując się w opisy zdjęć Bętkowskiego, możemy dowiedzieć się wielu interesujących szczegółów. Np. mało jest znany fakt, że w okresie I wojny światowej poprowadzono tor tramwajowy od mostu św. Jana w górę dzisiejszej ul. Warszawskiej, aż do szpitala garnizonowego. Chodziło o łatwiejszy transport chorych na dworzec (s. 50). Na s. 53 autor wspomina o odkryciu w latach trzydziestych fundamentu okrągłej baszty przy ul. Staszica. Możemy się też dowiedzieć, gdzie w końcu ubiegłego stulecia rozbijały obozy wędrownie cyrki i wesołe miasteczka (s. 58), a także, że plac przed Wysoką Bramą obsadzony został w 1912 r. drzewkami jarząba mącznego (s. 59). Autor kolekcji jest też wnikliwym obserwatorem. Analizując np. widokówkę z 1908 r., przedstawiającą fragment ul. 11 Listopada, zauważył, że na szybach tramwajów widniały wymalowane farbą napisy reklamowe (s. 67). Dzięki albumowi można zapoznać się z fragmentami życia codziennego Olsztyna w dzień targowy (s. 31), czy też obejrzeć powitanie garnizonu w 1898 r. (s. 26). Można podziwiać autora za tak dokładne i ciekawe opisy poszczególnych widokówek. Nie sposób wymienić więcej przykładów, ale należy podkreślić, że praktycznie każda informacja zawiera interesujące, często nowe fakty.

Bętkowski w swoich tekstach wykorzystał obszernie literaturę polską i niemiecką, a zwłaszcza prasę polską („Gazeta Olsztyńska” 1886—1939, „Warmiak” 1894—1905, „Nowiny Warmińskie” 1890—1891) i prasę niemiecką („Allensteiner Kreisblatt” 1843—1878, „Allensteiner Volksblatt” 1891—1935, „Allensteiner Zeitung” 1879—1945), a także inne źródła drukowane. Porównując Olsztyn na pocztówkach z Olsztynem dzisiejszym, często cytuje wspomnienia Alojzego Śliwy (*Spacerki po Olsztynie*, wyd. III, Olsztyn 2003). Nierzadko podaje nazwy sklepów, mostów, obiektów w potocznej gwarze miejscowych Warmiaków.

Zdjęcia w większości zostały znacznie powiększone, w związku z czym są bardzo wyraźne, można na nich odczytać drukowane i ręczne napisy. Zbiór pocztówek kończą karty z okolicznych miejscowości: Likus, Łupstychu, Jarot, Posort.

W albumie autor zamieścił też dwa plany miasta Olsztyna z 1913 i 1922 r. W zakończeniu Bętkowski podał spis niemieckich nazw ulic i placów z lat 1892—1945, ich obecne polskie brzmienie oraz spis ważniejszych dawnych nazw miejscowych występujących na reprodukowanych w książce mapach.

Niezwykle cenny jest także zamieszczony wykaz alfabetyczny olsztyńskich nakładców i wydawców pocztówek w latach 1891—1945. Przy każdym nazwisku autor umieścił informacje na temat jego działalności w Olsztynie.

Kolejny aneks zawiera spis nakładców i wydawnictw publikowanych w albumie pocztówek. Dalej umieszczone zostały daty i numery edycji lub sygnatury znajdujące się na kartkach. W nawiasach autor podał uwagi i datę obiegu pocztowego i korespondencji. Album kończy obszerna bibliografia.

Album Rafała Bętkowskiego pozostanie na długie lata wzorem dla wszystkich wydawców widokówek.

Danuta Kasperek